

9. Stolyn V.V. Samosoznanye lychnosty [Self-awareness of personality] / V.V. Stolyn. – M.: Yzd-vo MHU, 1983. – 284 s.
10. Tkhostov A.Sh. Psykholohiya telesnosti [Psychology of corporeality] / A. Sh. Tkhostov. – M.: Smysl, 2002. – 287 s. [in Russia].
11. Cherkashyna A.H. Obraz fizycheskoho Ya v samootnoshenyy devushek 17-18 let [The image of the physical self in self-dealing of girls 17-18 years old]: dyss. ... kand. psykhol. nauk. – Samara, 2004. – 197 s. [in Russia].
12. Chesnokova Y.Y. Problema samosoznaniya v psykholohyy [The problem of self-awareness in psychology] / Y.Y. Chesnokova. – M.: Nauka, 2001. 144 s. [in Russia].
13. Schontz F.C. Body image and its disorders / F.C. Schontz // Intern.J. of Psychiat. Med.-2012.- V. 5 (4).- R.51-84. [in USA].

УДК 159.923.2:[373.2.015.31:17.022.1

ПРИНЦИП КОГНІТИВНО-ПОЧУТТЕВОЇ ПІДТРИМКИ У КОНЦЕПТУАЛЬНІЙ ПАРАДИГМІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ: СУТНІСТЬ І РЕАЛІЗАЦІЯ

Л.В. Лохвицька

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти,
заступник декана факультету педагогіки і психології з наукової роботи
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
liubovalo@bigmir.net

Лохвицька Л.В. Принцип когнітивно-почуттєвої підтримки у концептуальній парадигмі морального виховання дошкільників: сутність і реалізація. У статті представлено обґрунтування змістової канви принципу когнітивно-почуттєвої підтримки (КПП) у психологічній моделі морального виховання дітей дошкільного віку. Проаналізовано витоки зазначеного принципу від Піаже-Кольберганівської теорії – до сучасності (М. Берковіц, Дж. Гріч, Д. Каллахан, Н. Ноддінгс, Л. Нуччі, К. Пакстон, Р. Вілсон та ін.). Сутнісний зміст принципу когнітивно-почуттєвої підтримки розкрито у контексті морального зростання особистості, яке забезпечується її емоційно-когнітивним розвитком. Доведено, що когнітивно-почуттєва підтримка має вирішальне значення для морального становлення особистості. Конкретизовано трактування поняття підтримка у ракурсі вивчення його структурних компонентів та процесуального наповнення. Розкрито підґрунтя концепції, що базується на положенні Л. Виготського про зону найближчого розвитку, в тому числі й морального. Подано засадничі положення феномену підтримки у моральному вихованні дітей у ракурсі інтерпретації через поняття «ліса». Показано, що моральне «лісування», як принцип підтримки, найефективніше сприятиме реалізації завдань морального виховання дошкільників. Запропоновано авторське визначення сутності принципу когнітивно-почуттєвої підтримки (КПП). Подано інноваційне бачення реалізації принципу когнітивно-почуттєвої підтримки в авторській парадигмі психології морального виховання дошкільників.

Ключові слова: моральне виховання, моральний розвиток, особистість, дошкільний вік, принцип когнітивно-почуттєвої підтримки, моральне «лісування», авторська парадигма.

Lokhvityska, L.V. Principle of cognitive and sensual support in the conceptual paradigm of preschoolers' moral education: nature and implementation. The article presents the content of the principle of cognitive and sensual support (CSS) substantiation in the psychological model of preschool children's moral education. The origins of this principle has been analyzed from the Piaget's-Kohlberg's theory – to the present (M. Berkowitz, J. Grych, D. Callahan, N. Noddings, L. Nucci, K. Paxton, R. Wilson and others). Essential content of the principle of cognitive-sensory support is disclosed in the context of the individual's moral growth, which is provided by his/her emotional and cognitive development. Based on the psychological study of American research schools representatives, it has been proved that cognitive and sensual support, which is viewed as a benevolent, provident and reliable attitude, is decisive for the individual's moral development. The interpretation of the concept of support in the perspective of studying its structural components has been specified: care, respect and procedural content – informational cognitive and instrumental. The basis of the concept, based on the position of L. Vygotsky about the zone of the proximal development, the core of which is the support of the child in the early stages of mental development, including moral, has been highlighted. The main points of the support phenomenon in moral education of children in the perspective of interpretation are given through the concept of "scaffolding". It has been offered, that the "scaffolding morality" as a support principle will most effectively contribute to the realization of the tasks of preschool children's moral upbringing, since its goal is to provide an optimal balance between the child's ability to understand moral norms and their ability to follow to them. The author's definition of the essence of the principle of cognitive-sensory support (CSS) is suggested: co-timely and caring assistance in understanding children's moral dilemmas and helping them to find the best ways to solve them. An innovative vision of the implementation of the principle of cognitive-sensory support in the author's paradigm of psychology of preschoolers' moral education is presented. It is emphasized that taking into consideration the essential meaning of "scaffolding" as the basis of the principle of cognitive and emotional support of a preschool child in moral education enables to take into account as much as possible the actual needs and potential possibilities of a child in moral development, since the undeniable is the axiom is that moral education contributes to the full value moral development of the child and raises it to a higher degree.

Keywords: moral upbringing, moral development, personality, preschool age, principle of cognitive and emotional support, "scaffolding morality", author's paradigm.

Постановка проблеми. Сучасний світ все більше переймається питанням поліпшення стану моральної вихованості молодого покоління, оскільки від його результатів значною мірою буде залежати розвиток всієї цивілізації в подальшому. Витоки напряму моральної психології закладені в Піаже-Кольбергіанівській теорії когнітивного розвитку особистості, яка, маючи послідовників, не втрачає своєї актуальності й донині, хоча зазнавала неодноразової критики.

Моральне виховання на етапі дошкільного дитинства вбачаємо першою важливою сходинкою у становленні особистості, що забезпечить її моральне зростання. У розробку авторської концептуальної парадигми морального виховання дошкільників покладені прогресивні ідеї фундаментальної методологічної бази світової та вітчизняної наукової думки моральної психології як класиків, так і сучасників. Відтак, наукове обрамлення процесу морального виховання потребує з'ясування психологічних закономірностей його перебігу, визначення основних принципів його реалізації. Обґрунтування одного з них – принципу когнітивно-почуттєвої підтримки вимагає з'ясування чому необхідно розвивати в дітей моральні уявлення і формувати моральні знання, як вони засвоюються дітьми дошкільного віку та як навчити їх проявляти моральні почуття й діяти відповідно до них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ознайомлення з науковим доробком американської школи моральної психології дає підстави, з одного боку, знайти підтвердження у питанні розв'язання проблеми морального функціонування особистості, а з іншого – визначити ту нішу наукового пошуку, що потребує рішень. Моральне зростання особистості, яке забезпечується її емоційно-когнітивним розвитком, безпосередньо пов'язано з тим, що вона думає про такі поняття, як справедливість, права, рівність і добробут людей. З плином часу і завдяки різноманітним соціальним взаємодіям у дітей починає розвиватися своє розуміння цих понять. Оскільки в дітей дошкільного віку ще не сформовані особистісні утворення, їх потрібно емоційно підтримувати, розвиваючи впевненість в їхніх моральних діях, оцінюючи, наскільки дитина виправдала очікування, що висувалися відносно неї, а також надавати інформаційно-когнітивну підтримку та інструментальну, що полягає у здійсненні конкретної дієвої допомоги. Щодо такого припущення знаходимо підтвердження у поглядах Т. Лікона (Т. Lickona), 1983, який висунув гасло, що «підхід у моральному розвитку має бути таким, щоб підвищити частку добра у дітей» [7, с.8]. Таким чином, їх почуття «доброти» формується на основі власного мислення, залученого в їхній досвід і в діалозі з іншими про те, що означають ці переживання (за дослідженнями Л. Нуччі) (L. Nucci), 2001 [10]. Підґрунтя зазначених досліджень і обумовило потребу з'ясувати місце когнітивно-почуттєвої підтримки у моральному вихованні особистості дошкільника.

Мета статті – розкрити сутнісний зміст принципу когнітивно-почуттєвої підтримки у моральному вихованні дошкільників, конкретизувати визначення його структурних компонентів на основі вивчення психологічних досліджень представників американської наукової школи, запропонувати авторське визначення сутності принципу когнітивно-почуттєвої підтримки (КПП) та інноваційне бачення його реалізації в авторській парадигмі психології морального виховання дошкільників.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Визначення сутнісного змісту принципу когнітивно-почуттєвої підтримки у моральному вихованні особистості неможливе без звернення до результатів наукової спадщини фундаторів теорії морального розвитку Ж. Піаже (J. Piaget) і Л. Кольберга (L. Kohlberg) [2; 6]. Вони розглядали моральний розвиток в конструктивістській перспективі, вважаючи, що «добро» має розвиватися «зсередини» індивіда, а не нав'язуватися ззовні. Ж. Піаже (1965) зосередив увагу на моральних судженнях, як домінантах у моральному розвитку, оскільки вивчав його в контексті інтелектуального, підкреслюючи між ними зв'язок і взаємообумовленість. Його дослідження фокусувалося на вивченні дитячої моралі, через розуміння залежності думки (морального судження) та дії, конкретизуючись на тому, що «думка походить від дії». «Але залежність думки від дії зазвичай є далекою від того, як просто ми її допускаємо», – писав учений [2, с.176]. У теорії Ж. Піаже інтелект розглядався у контексті аналізу поведінки як особливий обмін (взаємодія) між зовнішнім світом і суб'єктом. У цьому сенсі інтелект, за його визначенням, це певна форма когнітивного аспекту поведінки, функціональне призначення якого – структурування відносин між середовищем і особистістю [там само, с. 26]. Отже, моральний розвиток розглядався вченим через

призму інтелектуального, завдяки чому концепція Ж. Піаже отримала назву когнітивної, а здобутий пізнавальний досвід є ключовим як для морального розвитку дитини, так і для формування її особистості взагалі.

Концепція морального розвитку Л. Кольберга, який перейнявся ідеями Ж. Піаже, має багато спільного з позиціями висловленими його попередником і була зосереджена головним чином на когнітивному розвитку. Як зазначалося вище, згідно з позицією Піаже, діти будують і реконструюють свої знання про світ через взаємодію з навколишнім середовищем, а такі знання включають в себе дитяче розуміння того, що правильно і що не так. Таким чином, моральний розвиток і когнітивний розвиток тісно переплітаються. У запропонованій Л. Кольбергом концепції морального розвитку особистості, головним стрижнем якої є моральні судження, показником розвитку, відповідно, є поетапне усвідомлення мотивації і поглиблення та розширення змісту морального судження [6]. Згідно з позиціями, представленими Л. Кольбергом (1984), «дотримання правил» демонструє перший рівень моральних міркувань – рівень, що характеризується судженнями, заснованими на конкретних життєвих фактах, що є типовими для дітей. Діти в таких межах мотивовані слідувати правилам, щоб уникнути покарання і / або отримати нагороду. Таким чином, вони дотримуються правил, коли бачать, що в їхніх інтересах це робити – тобто заради отримання нагороди або уникнення негативних наслідків. У вченні Л. Кольберга виділяються шість стадій морального розвитку особистості, які, послідовно змінюють одна одну аналогічно стадіям когнітивного розвитку за Ж. Піаже (концепцією, якою визначено три і одну дискретну); перехід зі стадії на стадію визначається двома факторами: розвитком когнітивних процесів і формуванням здатності до співпереживання (емпатії).

Щодо першого фактора, то моральні міркування, які роблять діти, насправді вважаються одним з центральних аспектів (або «будівельних блоків») морального функціонування, про що йдеться в наукових працях представників американської психологічної школи (М. Берковіц і Дж. Гріч) (M. Berkowitz & J. Grych), 1998 [3]. На їх думку, в дитини поняття бути «хорошою» людиною пов'язано не тільки з когнітивним розумінням того, що правильно, а що неправильно, а й з іншими центральними аспектами морального функціонування, що включають емпатію, совість і альтруїзм – другий фактор [там само]. Згідно з конструктивістською теорією розвитку, ці центральні аспекти морального функціонування не можуть бути безпосередньо запропоновані дітям, але їх можна заохочувати до їх набуття. Як слушно зауважували дослідники Д. Каллахан (D. Callahan), 2004, Н. Ноддінгс (N. Noddings), 2002, ми знаємо, що не можемо дати маленьким дітям розуміння таких понять, як причина і наслідок або сталість об'єкта, але ми цілеспрямовано формуємо досвід, щоб стимулювати розвиток такого розуміння. Подібним же чином, якщо ми хочемо сприяти формуванню чесноти в дітях, нам би слід було культивувати такі види досвіду, які сприяють моральному функціонуванню, і це необхідно робити з раннього віку [4; 9].

Моральний розвиток особистості в цілому включає в себе більше, ніж розвиток морального мислення і знання про правила морального поведіння. Адже можна змусити дітей робити певні речі або «вести себе», як належить, але це не означатиме, що в них розвинулися почуття добра або моральності, стверджував Р. Колес (R. Coles), 1997 [5]. Продовжуючи далі розвивати цю проблему, Р. Вілсон (R. Wilson), 2007 у своєму дослідженні доводить, що вже на першому році життя немовлята виявляють ознаки стурбованості поведінкою інших дітей, коли хтось із них плаче, то малюки стають неспокійними, проявляючи це відповідними реакціями. Деякі дворічні діти навіть переймають ті ж самі емоції, що і дитина, яку карають, таким чином співчуваючи їй [13, с.64-61]. Така поведінка вказує на виявлення дітьми почуття турботи як результату засвоєних моральних уявлень і здатність сприймати позицію й думку когось, окрім себе. Саме дорослий повинен допомогти дітям зростати в цій перспективній здатності, надаючи когнітивну почуттєву підтримку, оскільки остання (заявлена перспективна здатність) має стати головною метою морального виховання в ранньому та дошкільному віці. Нам імponує такий науковий погляд і ті керівні принципи та пропозиції, що були запропоновані Р. Вілсон, щоб «просувати моральне функціонування з маленькими дітьми».

Для глибшого розуміння психологічного феномену «підтримка» щодо особистості як суб'єкта морального виховання, важливими видаються положення сучасної американської дослідниці К. Пакстон (K. Paxton), 2014, яка визначає підтримку як етичний принцип і схарактеризовує його як прояв турботи і поваги. Учена здійснила аналіз класичних світових напрацювань у царині морального розвитку і морального виховання дітей, зокрема, нею постулюються роботи Ж. Піаже,

Л. Кольберга, К. Гілліган (C. Gilligan), В. Хелд (V. Held), Н. Ноддінгс (N. Noddings) та ін., на основі яких вона визначає підтримку як етику догляду [11]. Початок її дослідницької тези – огляд кантівської деонтології, зосередження на повазі до обов'язку, що для нашого наукового пошуку є актуальним, оскільки першим у структурі методологічного викладу презентований особистісно-деонтологічний підхід у моральному вихованні дошкільників. Категоричний імператив тлумачиться як тест, який слугує для оцінки про моральну цінність кожної дії [там само, с. 17]. Повага до людей – це повага до здатності іншої людини робити власний автономний вибір – вільно вибирати раціональні моральні дії та підтримка у цьому її намагань. За логікою Канта, поважливе ставлення обґрунтоване розумом і визначає стан, за яким особистість керується самоціллю. Тому поводження з дітьми з повагою, а отже, їх підтримка, означає надання їм потенціалу ставлення до себе як самоцілі. Дорослі повинні обрати саме таке ставлення до дітей – ставлення з повагою, тому що це призводить до кращих соціально-емоційних наслідків. Більше того, вони повинні ставитися до дітей з повагою в моральному сенсі, тому що це є раціонально [там само, с. 19].

Аналізуючи науковий доробок Н. Ноддінгс, визначаємо такі солідарні з нею позиції: підтримку необхідно розуміти як зв'язок між повагою і піклуванням. Вона стверджувала, що для того, щоб взаємостосунки були належним чином названі підтримкою, вартують для застосування такі п'ять критеріїв, що їх повинні обов'язково враховувати: 1) підтримка має супроводжуватися рівнем зацікавленості до суб'єкта взаємин; 2) зміщення акцентів стосовно мотивації від власних інтересів до емпатії стосовно до суб'єкта взаємин; 3) дії, що спрямовані на підтримку суб'єкта мають на меті позитивний вплив; 4) сприйняття з боку суб'єкта підтримки факту, що це здійснюється щиро; 5) підтримка як двостороння дія – поважне ставлення до інших і отримання власного задоволення від здійсненої позитивної справи [8, с. 19-20, 23-26, 30-33, 60-61]. Отже, твердження про те, що когнітивно-почуттєва підтримка як доброзичливе, турботливе і поважне ставлення має вирішальне значення для морального становлення особистості було безпосередньо визнане превалюючим і емпірично перевіреном [11]. З плином часу підтримка проявляється з боку дітей до своїх ровесників як співучасне і турботливе ставлення у процесі вирішення моральних завдань [8, с. 60].

Підтримка повинна відображати справжню співчутливість до суб'єктів взаємин. По-перше, ці емпатійні прояви починаються зі схильності до турботливого ставлення, яка потім розвивається за допомогою умисного способу дії та поваги, з надією на те, що дія буде позитивно впливати на того, кому адресована [8]. У цьому сенсі почуття та бажання є центральними у розумінні поваги. У концепції Н. Ноддінгс насправді вони є основними елементами поваги. По-друге, шанобливе ставлення не просто складається з дій та турботливих взаємин. Відповідно до наукових положень Н. Ноддінгс, важливо, щоб підтримка особистості, що визначається турботою про неї базувалася також на її повазі [там само]. Обидва складники підтримки – турбота та повага ґрунтуються на припущенні, що інші контролюють свої дії та мають вагомі причини діяти саме так, як вони роблять [там само]. Це не тільки призводить до того, що дитина займає позицію підтримки та турботи про однолітків, але також свідчить про розвиток її моральної самосвідомості, коли норми морального поводження визнаються як пріоритетні. Це вже є свідченням того, як зауважила К. Пакстон, що етика догляду могла б бути гармонійною з деонтологічною [11, с. 28].

Висунення такого наукового припущення має місце у поглядах Т. Лікона, який, продовжуючи далі цю думку, підкреслив, що шанобливе ставлення у міжособистісних взаєминах присутнє там, де батьки мають час, щоб пояснити моральну поведінку своїм дітям. При цьому вони повинні мати обізнаність про те, що така поведінка впливає на дитину. Отже батьки мають визнавати, що моральні почуття і моральні судження дитини дуже важливі в її розвитку і заслуговують на постійну увагу [7].

Інноваційним і таким, що претендує на особливу увагу є науковий погляд В. Турнера і М. Берковіц (V. Turner, M. Berkowitz), 2005 на феномен підтримки у моральному вихованні як на «scaffolding morality» (від англ. scaffold – лісá, підмостки, що в нашому розумінні вбачається «лісá» як допомога, опора, як те, на чому можна триматися і на що можна спиратися, тобто сам термін є метафоричним [12]. Ідея науковців започаткована на основі вивчення концепції «лісів», яка розроблена Д. Вудом, Дж. Брунером та Г. Росом (D. Wood, J. Bruner, G. Ross), 1976 [14]. Ці вчені вперше застосували термін «ліси» у розробці ролі навчання для формування моральної поведінки, зазначивши, що дитині необхідно надавати підтримку у вирішенні проблеми подолання конфлікту, активізувавши її потенційні зусилля [14, с. 90].

Підґрунтя концепції складає всесвітньовідоме положення Л. Виготського про зону проксимального розвитку (Zone of Proximal Development (ZPD – Zone of Proximal Development – лат. proximalis, від лат. proximus – найближчий)), яке на просторі вітчизняної науки прийнято називати «зоною найближчого розвитку». Як зауважують дослідники, сам Л. Виготський не оперував цією дефініцією, але описово в його працях вона відображалася неодноразово, зокрема, вагомою є думка про підтримку дитини на ранніх стадіях психічного розвитку, в тому числі й морального. Формулювання засадничих положень про зв'язок «лісування» з культурно-історичною теорією Л. Виготського було закріплене трьома визначальними характеристиками: 1) «будівельні ліси» – соціальний процес, що своїм композитом має міжособистісні дії; 2) «ліси» опосередковуються соціальними інструментами і символами, основним з яких є мова; 3) «ліси» як зовнішня підтримка, що в кінцевому підсумку зазнають трансформації, оскільки інтелектуальний багаж дітей стає привласненим, а потім інтерналізованим ними. Тому, резюмують науковці, «між будівельними лісами та зоною проксимального розвитку (ZPD) є безпосередній зв'язок [12, с. 175].

Звертаючись до попередньо висловленої думки про зв'язок концепції «лісів» із концепцією «зони найближчого розвитку» вчені зазначають: оскільки Л. Виготський широко відомий своїми внесками в когнітивний розвиток, то доречно визначити сутність застосування принципу «лісів» до морального розвитку та морального виховання. Доказом є те, що у спадщині Л. Виготського наявна чимала кількість роздумів про моральний розвиток особистості: «...моральна поведінка є формою поведінки, яка піддається навчанню через соціальне навколишнє середовище точно так само, як і все інше» [1, с. 221].

З огляду на зазначене, В. Турнер і М. Берковіц доводять, що концепція «лісів» як принцип підтримки найкраще слугує для мети реалізації завдань морального виховання. Свою позицію вони обґрунтовують аналізуючи вчення Ж. Піаже та Л. Кольберга про моральний розвиток, який, має своє коріння в теорії пізнавального розвитку. Дослідники підкреслюють, що зосереджуючи увагу на розвитку морального мислення дитини, необхідно фокусуватися і на більш широкому та різноманітному наборі психологічних наслідків – розвитку емоцій, особистісної позиції, яку займає інша особа, що спрямовує цей процес. Саме це спонукало науковців зробити такі узагальнення: когнітивний розвиток в цілому та проксимальний розвиток зокрема – необхідні, але не достатні умови для морального розвитку, важливим є «риштування» – надання дитині підтримки, що охоплює пізнання (знаючи добро), афекти (бажаючи доброго) і поведінку (роблячи добро). Звідси особливий науковий інтерес полягає в тому, щоб визначити, як різні аспекти моралі, такі як пізнавальні, емоційні та мотиваційні взаємодіють і можуть полегшуватися «будівельними лісами». Ними було запропоновано «конструювання лісів» у моральному вихованні дітей, що передбачає застосування цілого методичного комплексу: дискусій, зустрічей, обговорення життєвих ситуацій морального змісту тощо. Їх доцільність вони пояснюють так: якщо «ліси» можна застосовувати, навчаючи зав'язувати шнурки, чи будуючи башту з блоків, то чому їх не перенести в площину морального виховання [12, с. 177-179].

Таким чином, «ліса́» застосовуються задля того, щоб підтримувати оптимальний баланс між можливостями дитини усвідомити моральні норми та здатністю їх дотримуватися. Кінцева мета полягає в тому, щоб особистість досягла такого рівня, коли ніякої підтримки не потрібно і вона самостійно зможе вирішити моральну дилему. Спочатку педагогу певно доведеться виступати в ролі посередника, задаючи дітям запитання для осмислення змісту моральної ситуації, а з часом діти будуть здатні вирішити моральний конфлікт без допомоги дорослого. У такий спосіб педагог не тільки встановлює стандарти та пропонує відповідні «ліса́» (опори), але й висловлює свою емоційну підтримку стосовно позитивної чи негативної ситуації. Науково потужними є вказівки запропоновані В. Турнером і М. Берковіц щодо того, як ефективно «лісити» моральне виховання дітей, з-поміж яких найбільш доречними, за нашим поглядом, вирізняються: 1) інвестувати більше в ранньому дитячому віці; 2) організувати умови, які сприяють залученню реального співтовариства та батьків; 3) відмовитися від жорстких організаційних структур на користь гнучких інтерактивних підходів [там само, с. 177-179]]. Остання вказівка має безпосередній зв'язок з наступним принципом, пропонуваним авторською парадигмою морального виховання дошкільників, – ціннісно-регулятивною інтеракцією.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, трактуючи підтримку як морально-психологічну категорію «сприяння, допомоги», когнітивний (за теорією Ж. Піаже) як

формування понять і розвиток здатності до рішення завдань, почуттєвий як супровідний у вияві переживань, схвильованості, піднесення тощо, визначаємо принцип когнітивно-почуттєвої підтримки так: співучасне і турботливе сприяння в досягненні дітьми моральних життєвих дилем і допомога у віднайденні оптимальних шляхів їх вирішення. Носієм моральних знань виступає для дитини дорослий, проте її обізнаність із кожним новим моральним правилом має бути підкріплена відповідною емоційною реакцією та моральним ставленням.

Запропоноване тлумачення сутності підтримки як «scaffolding morality» з колоритною назвою в українському аналозі «лісування» (від «ліса») є значною мірою революційним, і таким, що потребує особливого наукового осмислення. Дотичні до окресленої тематики наукової положення знайдуть місце в обґрунтуванні концептів методологічних основ психології морального виховання. Взявши за основу сутнісне значення «лісів» у реалізації принципу когнітивно-емоційної підтримки особистості дошкільника у моральному вихованні, ми зможемо максимально врахувати актуальні потреби і потенційні можливості дитини у моральному розвитку, оскільки безперечною є аксіома – моральне виховання сприяє повноцінному моральному розвитку дитини і підіймає його на вищий щабель.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии / Лев Семенович Выготский. – СПб. : Союз, 1997. – 224 с.
2. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Жан Пиаже ; пер. с англ. и фр.: А. М. Пятигорский, Л. С. Ильинская, В. Ф. Пустарнакова (с фр.); Н. Г. Алексеева (с англ.) ; вступ. ст. В. А. Лекторского, В. Н. Садовского, Е. Г. Юдина. – М. : Международная педагогическая академия, 1994. – 680 с.
3. Berkowitz M.W. Fostering Goodness: Teaching Parents to Facilitate Children's Moral Development / Marvin W. Berkowitz, John H. Grych // *Journal of Moral Education*. – 1998. – Vol. 27. – № 3. – P. 371– 391.
4. Callahan D. The cheating culture: why more Americans are doing wrong to get ahead / David Callahan. – Orlando : Harcourt, 2004. – 384 p.
5. Coles R. The moral intelligence of children: how to raise a moral child / Robert Coles. – New York : RandomHouse, 1997. – 218 p.
6. Kohlberg L. The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages: Vol. 2. Essays on Moral Development / L. Kohlberg. – New York : Harper & Row, 1984. – 768 p.
7. Lickona T. Raising good children / Thomas Lickona. – New York : Bantam Books, 1983. – 464 p.
8. Noddings N. Caring: A feminine approach to ethics and moral education / Nel Noddings. – Berkeley : University of California Press, 1984. – 225 p.
9. Noddings N. Educating moral people: a caring alternative to character education / Nel Noddings. – New York : Teachers College Press, 2002. – 171 p.
10. Nucci L. Education in the moral domain / Larry P. Nucci. – Cambridge, England : University Press, 2001. – 246 p.
11. Paxton K. K. Caring and Respect in Preschool Classrooms: Connecting Ethical Theory to Empirical Research: A Dissertation for the Degree Doctor of Philosophy / Kate Kelley Paxton. – [Electronic resource]. – Arizona State University, 2014. – 313 p. – Access mode: https://repository.asu.edu/attachments/137305/content/Paxton_asu_0010E_14211.pdf
12. Turner V. D. Scaffolding morality: Positioning a socio-cultural construct / Val D. Turner, Marvin W. Berkowitz // *New Ideas in Psychology*. – 2005. – № 23. – P. 174–184. doi:10.1016/j.newideapsych.2006.04.002
13. Wilson R. A. Fostering Goodness & Caring: Promoting Moral Development of Young Children / Ruth A. Wilson // *Early Childhood New*. – 2007. – № 13 (6). – P. 64–61.
14. Wood D. The role of tutoring in problem solving / David Wood, Jerome Bruner, Gail Ross // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. – 1976. – № 17. – P. 89–100.

References transliterated

1. Vygotskij L.S. Voprosy detskoj psihologii / Lev Semenovich Vygotskij. – SPb. : Sojuz, 1997. – 224 s.
2. Piazhe Zh. Izbrannye psihologicheskie trudy / Zhan Piazhe ; per. s angl. i fr.: A. M. Pjatigorskij, L. S. Il'inskaja, V. F. Pustarnakova (s fr.); N. G. Alekseeva (s angl.) ; vstup. st. V. A. Lektorskogo, V. N. Sadovskogo, E. G. Judina. – M. : Mezhdunarodnaja pedagogičeskaja akademija, 1994. – 680 s.
3. Berkowitz M. W. Fostering Goodness: Teaching Parents to Facilitate Children's Moral Development / Marvin W. Berkowitz, John H. Grych // *Journal of Moral Education*. – 1998. – Vol. 27. – № 3. – P. 371– 391.
4. Callahan D. The cheating culture: why more Americans are doing wrong to get ahead / David Callahan. – Orlando : Harcourt, 2004. – 384 p.
5. Coles R. The moral intelligence of children: how to raise a moral child / Robert Coles. – New York : Random House, 1997. – 218 p.
6. Kohlberg L. The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages: Vol. 2. Essays on Moral Development / L. Kohlberg. – New York : Harper & Row, 1984. – 768 p.
7. Lickona T. Raising good children / Thomas Lickona. – New York : Bantam Books, 1983. – 464 p.
8. Noddings N. Caring: A feminine approach to ethics and moral education / Nel Noddings. – Berkeley : University of California Press, 1984. – 225 p.

9. Noddings N. Educating moral people: a caring alternative to character education / *Ne!* Noddings. – New York : Teachers College Press, 2002. – 171 p.
10. Nucci L. Education in the moral domain / Larry P. Nucci. – Cambridge, England : University Press, 2001. – 246 p.
11. Paxton K. K. Caring and Respect in Preschool Classrooms: Connecting Ethical Theory to Empirical Research: A Dissertation for the Degree Doctor of Philosophy / Kate Kelley Paxton. – [Electronic resource]. – Arizona State University, 2014. – 313 p. – Access mode: https://repository.asu.edu/attachments/137305/content/Paxton_asu_0010E_14211.pdf
12. Turner V. D. Scaffolding morality: Positioning a socio-cultural construct / Val D. Turner, Marvin W. Berkowitz // *New Ideas in Psychology*. – 2005. – № 23. – P. 174–184. doi:10.1016/j.newideapsych.2006.04.002
13. Wilson R. A. Fostering Goodness & Caring: Promoting Moral Development of Young Children / Ruth A. Wilson // *Early Childhood New*. – 2007. – № 13 (6). – P. 64–61.
14. Wood D. The role of tutoring in problem solving / David Wood, Jerome Bruner, Gail Ross // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. – 1976. – № 17. – P. 89–100.

УДК: 316.62 : 17.023.34 : 141.21

СУБ'ЄКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

О.А. Лукасевич

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Запорізького національного університету
galitskayao@ukr.net

Лукасевич О.А. Суб'єктивне благополуччя як психологічний феномен. У статті представлено теоретичний аналіз психологічних параметрів суб'єктивного благополуччя, в результаті виявлено його неоднозначне трактування. Спорідненими поняттями для даного феномену в науковій літературі визначено поняття "оптимізм", "щастя", "задоволеність життям". Суб'єктивне благополуччя розглянуто як складне, динамічне, соціально-психологічне утворення, що засноване на інтеграції когнітивних та емоційних процесів і характеризується суб'єктивним емоційно-оцінним ставленням, має спонукальну силу, сприяє дії, пошуку, управлінню зовнішніми і внутрішніми об'єктами. Структурними компонентами суб'єктивного благополуччя названо когнітивний та емоційний. Серед основних факторів, що впливають на суб'єктивне благополуччя виділено детермінанти різного роду, рівня й узагальнення. Акцентовано увагу на складному характері взаємозв'язків об'єктивних і суб'єктивних умов життя, які впливають на досягнення суб'єктивного благополуччя. Відповідно до різних типів ціннісних орієнтацій і мотиваційної структури встановлено рівні суб'єктивного благополуччя: професійний, фізичний, соціальний, фінансовий, пов'язаний із місцем проживання. Продемонстровано, що неможливість посилення індексу благополуччя в одній сфері замінюється активністю і досягненнями в іншій.

Ключові слова: благополуччя, психологічне благополуччя, суб'єктивне благополуччя, задоволеність життям.

Lukasevych, O.A. Subjective well-being as a psychological phenomenon. The article presents a theoretical analysis of the psychological parameters of subjective well-being. It has been revealed its ambiguous interpretation. "Optimism", "happiness", "life satisfaction" have been defined as the related concepts for this phenomenon in the scientific literature. Subjective well-being has been considered as a complex, dynamic, socio-psychological formation, which is based on the integration of cognitive and emotional processes and is characterized by subjective emotional and appraisal attitudes, has a stimulating force, promotes action, search, management of external and internal objects. Structural components of subjective well-being are called cognitive and emotional. The determinants of different kinds, levels and generalization have been identified among the main factors, that influencing subjective well-being. The concept of "life satisfaction" is narrower and more specific compared to the more general term "well-being." Being in close connection with the notion of "well-being", it is characterized by persistence, stability, complexity, systemicity and at the same time covers relatively independent aspects and phenomena. The attention was focused on the complex nature of the interrelations between objective and subjective living conditions, that influence the achievement of subjective well-being. According to various types of value orientations and motivational structure, the levels of subjective well-being have been set: professional, physical, social, financial, connected with the place of residence. It has been demonstrated, that the impossibility of strengthening the welfare index in one sphere is replaced by activity and achievements in another.

Keywords: well-being, psychological well-being, subjective well-being, satisfaction with life.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства, у період швидких трансформацій, великих обсягів інформації та постійної нестачі часу найбільш гостро постає питання розгляду такого феномену як суб'єктивне благополуччя. З одного боку, політичні і соціальні умови української дійсності значно розширили можливості людей, з іншого – константою стала ситуація нестабільності суспільства в цілому. Соціальні прагнення, цінності, переконання, ідеали зазнали кардинальної переоцінки. Норми і цінності, які раніше домінували у суспільній свідомості і підтримувались відповідними соціальними інститутами, у більшості випадків не відповідають реальним відношенням у сучасній ситуації. В той же час, нові переконання і цінності, що регулюють